

XXVII Интернационални научни скуп
Стратегијски менаџмент
 и системи подршке одлучивању
 у стратегијском менаџменту
SM2022

Subotica (Srbija), 20. Maj 2022. godine

Даниела Нушева

Економски факултет у Суботици,
 Универзитет у Новом Саду, Србија
 daniela.nuseva@ef.uns.ac.rs

Никола Маџура

Економски факултет у Суботици,
 Универзитет у Новом Саду, Србија
 nikolamacura999@gmail.com

Горан Вукмировић

Економски факултет у Суботици,
 Универзитет у Новом Саду, Србија
 goran.vukmirovic@ef.uns.ac.rs

Раденко Марић

Економски факултет у Суботици,
 Универзитет у Новом Саду, Србија
 radenko.maric@ef.uns.ac.rs

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19 НА СПОЉНОТРГОВИНСКУ РАЗМЕНУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Спољнотрговинска размена представља један од најважнијих начина укључивања националне економије у међународне и регионалне трговинске токове. Послови редовног извоза и увоза сматрају се класичним спољнотрговинским трансакцијама, а њихов обим и структура један од основних показатеља нивоа привредне развијености. Циљ спољнотрговинске политике сваке националне економије јесте постизање што вишег степена либерализације њеног тржишта, пре свега путем уклањања и смањења трговинских баријера. Међутим, са проглашењем пандемије Covid-19 у марту 2020. године, националне економије су увеле различита ограничења кретања, како за грађане, тако и за пословне субјекте и њихове аупуте. Смањење привредних активности је довело до највећег пада трговинске размене на глобалном нивоу који је забележен. Након почетног застоја, међународна трговина се брзо почела опорављати и данас бележи раст. Извоз одређених земаља премашао је нивое пре избијања пандемије. Очекује се да ће се овај тренд наставити, иако се мора истаћи да су се развијене земље лакше прилагодиле постојећој ситуацији, док земље у развоју заостају. Спољнотрговинска размена Републике Србије деценијама бележи негативан салдо, као и неповољну структуру размене. Циљ овог рада је да укаже на основне трендове и структуру спољнотрговинских трансакција Републике Србије у периоду од 2012. до 2021. године, те потребу да се пре свега повећа учешће производа вишег степена прераде и додате вредности како би се унапредила конкурентска позиција земље.

Кључне речи: Спољнотрговинска размена, извоз, увоз.

THE IMPACT OF THE COVID 19 PANDEMIC ON FOREIGN TRADE IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Foreign trade is one of the most important ways of including the national economy in international and regional trade flows. Regular exports and imports are considered classic foreign trade transactions, and their volume and structure is one of the basic indicators of the level of economic development. The goal of the foreign trade policy of every national economy is to achieve the highest possible degree of liberalization of its market, primarily through the removal and reduction of trade barriers. However, with the proclamation of the Covid-19 pandemic in March 2020, national economies have introduced various restrictions on movement, both for citizens and for businesses and their outlets. The decline in economic activity has led to the largest decline in global trade. However, international trade began to recover quickly after the initial stagnation, so it is growing today. Exports of certain countries exceeded the levels before the outbreak of the pandemic. This trend is expected to continue, although it must be noted that developed countries have adapted more easily to the current situation, while developing countries are lagging behind.

For decades, the foreign trade of the Republic of Serbia has recorded a negative balance, as well as an unfavorable structure of exchange. The aim of this paper is to point out the basic trends and structure of foreign trade transactions of the Republic of Serbia in the period from 2012 to 2021, and the need to increase the share of higher processing and added value products in order to improve the country's competitive position.

Key words: Foreign trade, export, import.

1. УВОД

Процеси глобализације подразумевају интеграцију светске економије кроз интеграцију трговинских токова, па је либерализација тржишта један од најважнијих фактора експанзије међународне трговине (Siddiqui, 2017, стр. 514). Кроз различите облике економског повезивања уклањају се царинске и нецаринске баријере, ограничавајући прописи у међународној трговини, хармонизују се односи интегрисаних економија према трећим земљама изван интеграција итд. Повећање узајамне условљености и зависности националних привреда подразумева да националне економије у савременим условима пословања не могу напредовати у условима изолованости и самодовољности. Да би се оствариле предности које доноси либерализација трговине, она мора бити праћена политикама које ће подразумевати мере усмерене ка подстицању макроекономске стабилности и повољне инвестиционе климе. Либерализација трговине позитивно утиче на дугорочни економски раст, а ефекти се разликују у зависности од нивоа економског развоја (Zahonogo, 2016, стр. 44).

Један од најзначајнијих видова укључивања земље у међународну поделу рада представљају спољнотрговинске трансакције, које подразумевају извозно-увозне и робно-услугне и финансијске трансакције. Спољнотрговинске трансакције су за предузећа најбржи и најлакши начин пенетрације на страна тржишта и укључивања у процесе интернационализације, при чему захтевају мање организационих ресурса, обезбеђују већу флексибилност менаџерима и укључују мање пословне ризике у односу друге начине, као на пример лиценце или инвестирање капитала (Gao, Murray, Kotabe & Lu, 2010, стр. 377). Међутим, изложеност глобалној конкуренцији чини да спољнотрговински послови постају све комплекснији и подразумевају све веће ризике.

2. ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ РАЗМЕНЕ

Основу спољнотрговинског посла чини извоз, односно, увоз робе. Према члану 17 Закона о спољнотрговинском пословању, извоз робе је изношење, слање, односно испорука робе са територије Републике Србије на територију друге државе или царинске територије, у складу са царинским прописима Републике Србије. Увоз робе је уношење, допремање, односно испорука робе са територије друге државе или царинске територије на територију Републике Србије, у складу са царинским прописима Републике Србије. Транзит робе је прелазак робе преко царинске територије Републике Србије, у складу са царинским прописима Републике Србије (Параграф, 2022).

Основне карактеристике редовног спољнотрговинског посла имају следећа обележја:

- роба се преноси из земље домаћег резидента у земљу иностраног резидента;
- то је пословна трансакција у којој једна уговорна страна даје робу и прима противвредност у средствима међународне ликвидности (девизама), док друга страна прима робу и даје средства међународне ликвидности по начелу "*quid pro quo*" (једно за друго);
- обрачун и плаћање извршене трансакције обавља се у уговореним средствима међународне ликвидности, а према позитивним законским прописима земаља уговорних резидената и према склопљеним трговинским и платним споразумима између земаља резидената у питању (Аџин Сигулински, 2013, стр. 49).

Носилац извозног посла је извозник, а носилац увозног посла је увозник. Иако су непосредни учесници који закључују уговор извозник и увозник, спољнотрговинске трансакције су сложене и у њиховој реализацији учествује велики број актера, посредних учесника из различитих сектора. У најједноставнијем послу увоза или извоза робе учествује од 25 до 30 учесника и они не морају бити регистровани за обављање спољнотрговинских послова. У посредне учеснике се убрајају међународне шпедитерске куће, осигуравајуће компаније, пословне банке, предузећа за логистику, транспорт, складиштење, различите агенције, државне институције итд. (Козомара, 2017, стр. 27).

Спољнотрговинска размена је од круцијалног значаја за сваку националну економију. Иако се најчешће у оквиру ње подразумевају извоз и увоз робе, она обухвата и промет услуга и интелектуалне својине, као што су услуге међународних ваздухопловних компанија, туристичких агенција, хотела итд. Тако је на пример, једна од најзначајнијих извозних индустрија САД управо филмска индустрија (популарни "Холивуд"), која укључује бројне облике права на интелектуалну својину. Чињеница је да без послова спољнотрговинске размене не би се могло обезбедити потпуно искоришћавање капацитета и потенцијала пословних субјеката, као ни преливање техничког *know-how*.

Спољнотрговинске трансакције једне земље представљају окосницу њеног економског развоја. Веза између међународне трговине, глобализације и повећања животног стандарда (као и смањења сиромаштва у земљама у

развоју) доминантно произилази из повећања броја радних места која настају као резултат страних инвестиција (Yennu, 2018, стр. 19).

Послови редовног извоза и увоза подстичу раст националних економија и проширују глобално и регионално тржиште. Када је укупна вредност извоза једне земље већа у односу на вредност укупног увоза, њен спољнотрговински биланс је позитиван и обрнуто (негативан када је вредност укупног увоза већа). Извоз и увоз заједно чине трговински биланс, који бележи равнотежу трансакција. Спољнотрговински биланс се користи као полазна тачка у дефинисању конкурентских предности посебно на нивоу индустрија и сектора у оквиру економске структуре земље (Сујова, Симанова, Курцак, Шмидтова & Лукасикова, 2021, стр. 1). Позитивни ефекти већег извоза у односу на увоз, огледају се у повећању вредности домаће валуте, бруто домаћег производа, запослености, економског раста итд. Једноставно већа вредност укупног извоза у односу на укупну вредност увоза тј. суфицит, повећава богатство једне земље. Пад извоза је један од првих показатеља предстојеће економске рецесије, али како је и веома важно средство за подстицање економског раста, повећање извоза се може користити и за опоравак од рецесије.

Свака земља обдарена је одређеним предностима у смислу ресурса и/или вештина. Неке земље су богате природним ресурсима, док другим земљама они недостају. Неке земље имају високо развијену инфраструктуру, образовне системе и тржишта капитала, која им омогућава да се укључе у сложене производне и технолошке иновације, док неке земље то не чине. Ако држава не размењује добра са другим државама, може потрошити само онолико колико произведе. Укључивањем у размену на глобалном тржишту, држава може да се специјализује у производњи и извозу оних производа за које има компаративне предности, а да увози оне производе које јој се не исплати да производи. Према томе, спољнотрговинска размена омогућава специјализацију производње, ниже трошкове и веће приходе, а који у основи почивају на разликама у релативним ценама производа између земаља.

Захваљујући спољнотрговинском пословању, предузеће може да набави факторе производње из оних земаља где су трошкови набавке најповољнији, односно повољнији од услова на домаћем тржишту. Појединачни потрошачи такође имају користи од локално произведених производа са увозним компонентама, као и другим производа који се увозе у земљу. Често увезени производи потрошачима пружају бољу цену или шири избор, што помаже да се повећа њихов животни стандард. Увоз игра веома важну позитивну улогу тиме што омогућава приступ важним ресурсима и производима који иначе нису доступни или имају ниже цене. Значајно је истаћи и да је одређени број студија доказао да постоји и позитиван допринос увоза расту бруто друштвеног производа, али да он није директан (Uddin & Khanam, 2017, стр. 37).

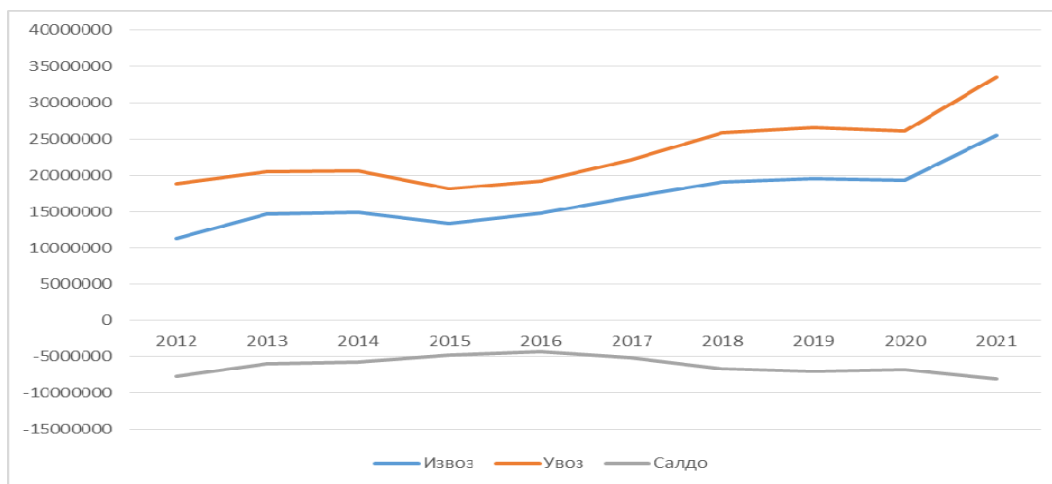
Чињеница је да извозно оријентисано предузеће мора уложити значајна средства и напор да би постигло одговарајућу конкурентску позицију на регионалном и међународном нивоу. Ипак, она му може донети бројне користи, као што су: раст обима продаје и профитабилности пословања, смањење зависности од домаћег тржишта, нове могућности за раст, могућност остваривања економије обима (нижи трошкови по јединици производа), бољу искоришћеност капацитета, мању осетљивост производа на сезонске осцилације тражње, јачање угледа предузећа итд.

3. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 2012. ДО 2021. ГОДИНЕ

Укупна спољнотрговинска робна размена Републике Србије у 2021. години износила је око 59,4 милијарди УСД (око 50,2 милијарди евра) што представља значајно повећање од око 29,8% у односу на ниво остварен у 2020. години. Укупна вредност извоза од око 25,6 милијарди УСД у 2021. указује на раст од 31,1% у односу на 2020. годину, док је укупна вредност извезене робе од око 25,6 милијарди УСД порасла за 28,8%. Међутим, у 2021. години је забележен пораст укупног спољнотрговинског дефицита од 22,3% односно ниво од 8,2 милијарди УСД. Да је реч о веома неповољној ситуацији, говори и то што је виши ниво дефицита земља остварила само још током 2007. и 2008. године. Поред негативног салда спољнотрговинске размене, отежавајућа је чињеница да је покривеност увоза извозом у 2021. години износила 75,6%, иако је то више од покривености у 2020. када је била 74,3% (Влада Републике Србије, 2022).

Раст показатеља спољнотрговинске размене је од посебне важности ако се узме у обзир чињеница да су током 2020. године укупна спољнотрговинска размена, као и укупан извоз и увоз, забележили пад у односу на 2019. годину. Пад извоза робе у 2020. години био је резултат пре свега пада извоза прерађивачке индустрије до којег је дошло због смањења екстерне тражње и промена у глобалним ланцима снабдевања. Пад увоза робе забележен је пре свега код средстава за репродукцију тј. енергената. Од посебног значаја је да се истакне да је у периоду пандемије Covid-19 забележен раст извоза пољопривредно-прехрамбеног сектора Републике Србије од чак 14,4 %, тако да је вредност извоза на крају 2020. године премашила 4 милијарде УСД (Марковић, Крстић & Поповић, 2022, стр. 231).

Графички приказ 1 приказује кретање вредности извоза, увоза и салда спољнотрговинске размене Републике Србије у периоду од 2012. до 2021. године. Може се приметити да је земља у периоду од 2013. до 2016. остварила одређени успех у смањењу нивоа дефицита, али нажалост тај тренд није успела да одржи (International Trade Centre, 2022).

Графички приказ 1: Спољнотрговинска размена Републике Србије у хиљадама УСД
Извор: International Trade Centre, 2022.

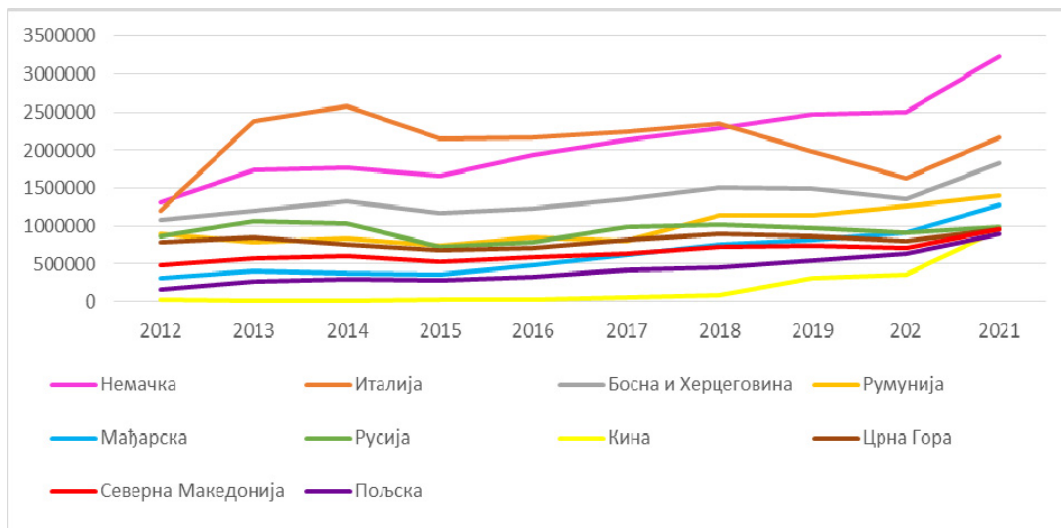
Република Србија остварује највећу вредност спољнотрговинске робне размене са земљама са којима има потписане споразуме о слободној трговини, а то су: земље Европске уније, Европског споразума о слободној трговини (ЕФТА), земље Југоисточне Европе (ЦЕФТА), САД-ом, Русијом, Турском, Казахстаном и Белорусијом. Ови споразуми обезбеђују бесцарински режим производима из Србије на тржишта ових земаља.

Свакако најзначајнији трговински партнер с регионалног аспекта, јесу земље чланице Европске уније, чије учешће чини око 60% укупне размене (како у структури извоза тако и у структури увоза). У размени са овим државама Србија бележи негативан спољнотрговински салдо. Њен циљ да постане пуноправна чланица Европске уније самим тим подразумева већу отвореност према овим земљама, односно шире тржиште за њене домаће производе, али и мању заштиту домаће производње због изложености страниј конкуренцији (Бојат, Ковачевић & Курушић, 2021, стр. 27). Након њих, други по значају трговински партнер су земље споразума ЦЕФТА (земље региона Југоисточне Европе), чије учешће износи око 20% од укупног извоза Србије. У трговинској размени са земљама споразума ЦЕФТА Република Србија остварује суфицит, пре свега због извоза пољопривредних производа (житарице и производи од њих и разне врсте пића), нафте и нафтних деривата, гвожђа и челика, електричне енергије и електричних машина и апарата, друмских возила. Када је реч о увозу, најзаступљенији су гвожђе и челик, камени угаљ, кокс и брикети, поврће и воће, плута и дрво.

У структури спољнотрговинске размене, како у структури извоза, тако и у структури увоза по секторима Стандардне међународне трговинске класификације, рев. 4., највеће учешће у 2021. години је имао је сектор "Машине и транспортни уређаји". На нивоу овог сектора извоз је износио 6.826.725,1 хиљада УСД, а увоз 8.554.445,4 хиљада УСД. Најмање учешће је имао сектор "Животињска и биљна уља, масти и воскови" са вредношћу извоза од 306.530,0 хиљада УСД и вредношћу увоза од 98.207,2 хиљада УСД (Републички завод за статистику, 2022).

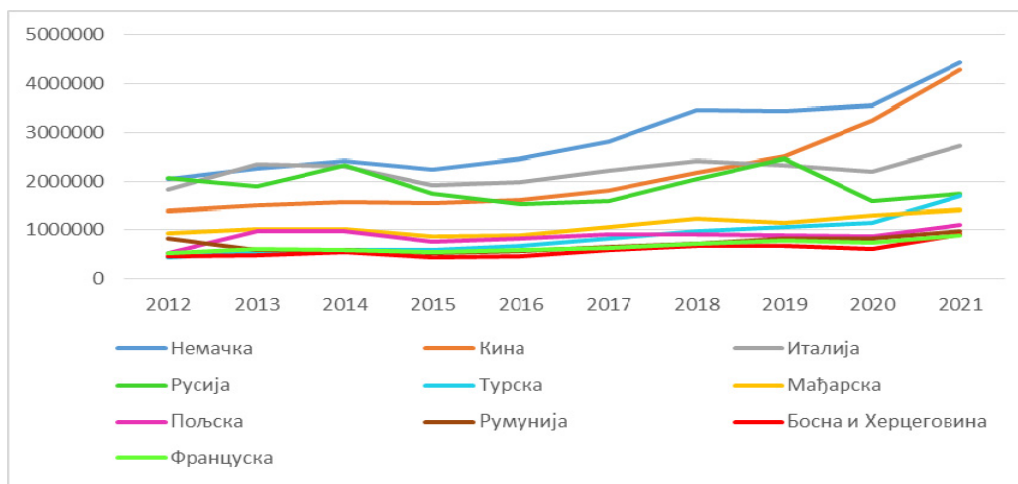
У извозу Србије најзаступљенији су: друмска возила, електричне машине и апарати, поврће и воће, житарице и производи на бази житарица и обојени метали. Овоме треба додати и чиљеницу да у структури извоза доминирају производи нижег степена прераде и додате вредности.

Кретање вредности укупног извоза Републике Србије по земљама у периоду од 2012. до 2021. године се може сагледати на графичком приказу 2 (International Trade Centre, 2022). Највеће учешће у 2021. години имале су Немачка, Италија, Босна и Херцеговина, Румунија, Мађарска, Русија, Кина, Црна Гора, Северна Македонија и Пољска.

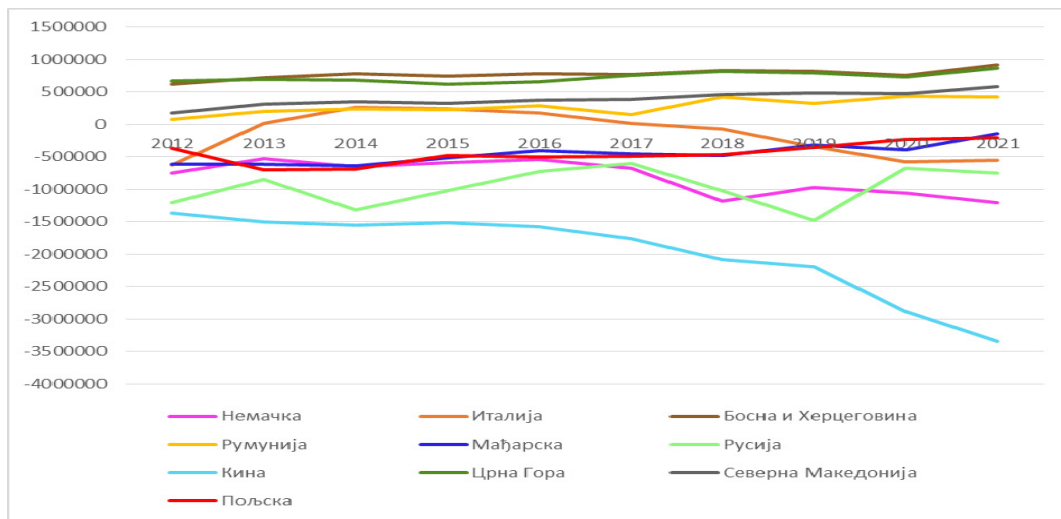
Графички приказ 2: Извоз Републике Србије по земљама у хиљадама УСД
Извор: International Trade Centre, 2022.

Кретање вредности увоза Србије у периоду од 2012. до 2021. године се може сагледати на графичком приказу 3 (International Trade Centre, 2022). Највеће учешће у 2021. години имале су Немачка, Кина, Италија, Русија, Турска, Мађарска, Пољска, Румунија, Босна и Херцеговина и Француска.

Графички приказ 3: Увоз Републике Србије по земљама у хиљадама УСД
Извор: International Trade Centre, 2022.

Графички приказ 4 показује кретање вредности спољнотрговинског салда у периоду од 2012. до 2021. године (International Trade Centre, 2022). Посматрано појединачно по земљама које спадају у водеће спољнотрговинске партнере, Србија је остварила суфицит пре свега у размени са земљама суседима тј. региона, Босном и Херцеговином, Црном Гором, Северном Македонијом, Румунијом и Хрватском. Највећи дефицит јавља се у трговини са Кином (због увоза телефона за мрежу станица и лаптопова). Следе дефицити са Немачком, Турском, Русијом (због увоза енергената, пре свега, нафте и гаса), Пољском (због увоза делова за моторна возила), Ираком.

Графички приказ 4: Салдо спољнотрговинске размене Републике Србије у хиљадама УСД
Извор: International Trade Centre, 2022.

Вредност глобалне робне размене непосредно пре избијања пандемије Covid-19 крајем 2019. године је била око три пута већа у односу на 2000. годину. Пандемија Covid-19 узроковала је оштар пад у међународној трговини који је у просеку износио око 8% у 2020. години, а који је био највећи у другом кварталу 2020. године, када је глобална трговина робама била мања за више од 20% у односу на исти период 2019. године. Због избијања пандемије Covid-19 дошло је до суспендовања водећих глобалних ланаца снабдевања, а што је потврдило изузетну осетљивост домаће економије у односу на промене и трендове на глобалном тржишту. Као последица прекомерне зависности од увоза, како финалних производа, тако и производа у глобалним ланцима вредности, испоставило се да земља не производи велики број кључних производа, чак ни оних за које има услове, капацитете, технологију, радну снагу и које је производила чак и пре транзиције (Станојевић & Котлица, 2020, стр. 82).

Циљ глобалне конкурентности је заузимање већег удела глобалног тржишта, што у основи обезбеђују послови редовног извоза. Креатори спољнотрговинске политике би требали да посвете додатну пажњу промоцији извоза у складу са стратегијама за побољшање перформанси извозног сектора и његове профитабилности. Поред тога, потребно је да се унапреди процес прикупљања података од стране надлежних институција у циљу обезбеђивања адекватних информација које би биле у функцији научних истраживања и анализа повезаних са овим питањима (Перић & Филиповић, 2018, стр. 169).

Да би Србија унапредила своју конкурентску позицију, потребно је да уложи додатни напор и ка повећању међусобне трговинске размене са земљама региона, не занемарујући своју оријентацију ка трговини са земљама Европске уније. Потребно је посебну пажњу посветити инвестицијама у објекте који ће обезбедити боље и квалитетније снабдевање региона, чиме би се ојачала конкурентска позиција ових земаља на трећим тржиштима (Рајин, Тошић & Радојевић, 2018, стр. 368). Поред тога, неопходно је подићи квалитет, квантитет и континуитет производње намењене извозу, унапредити извозни маркетинг, адвертајзинг, логистичке операције, стручност и мотивисаност кадрова, умрежавање и повезивање предузећа и институција како би се побољшала размена информација итд.

4. ЗАКЉУЧАК

Спољнотрговинске трансакције, а пре свега класични облици редовног извоза и увоза, доносе бројне користи на нивоу држава, али и на нивоу предузећа и на нивоу потрошача. Њихова успешна реализација представља један од најзначајнијих инструмената остваривања конкурентске позиције на регионалном и глобалном тржишту. Из ових разлога, неопходно је развијати спољнотрговинске стратегије које ће бити прилагођене специфичним привредним, политичким, демографским, географским, културним и другим условима. Поред тога, неопходно је и континуирано праћење савремених трендова, усвајање и имплементација иновација и знања у циљу унапређења, али и рационализације пословања. Пословни субјекти морају бити довољно флексибилни да пронађу тржишта која ће им обезбедити најповољније сировине, да преместе производњу на друга тржишта, а касније продају финални производ на трећа тржишта.

Током последњих неколико деценија, у спољнотрговинској размени Република Србија бележи константни дефицит, иако је још 2000. године званично усвојила концепт либерализације тржишта и спољне трговине. Овај концепт је предмет критика јер није обезбедио очекивани раст извоза и превазилажење негативног салда. Република Србија је 2006. године потписала споразум ЦЕФТА, иако је њен примарни фокус ка трговини са Европском унијом. Са земљама региона она остварује суфицит, те је учинила напредак по питању повећања обима и побољшања структуре њене спољнотрговинске размене. Међутим да би искористила пре свега свој

извозни потенцијал, поправила салдо спољнотрговинске размене, те генерално унапредила своју конкурентску позицију на међународном нивоу, биће неопходно да уклони институционалне, инфраструктурне и остале препреке које ометају даљи напредак. У том смислу је посебан акценат на повећању подршке државних институција извозу, поготово у условима пандемије Covid-19, поремећаја у глобалним ланцима снабдевања и смањења тражње, како на регионалним, тако и на главним извозним тржиштима Републике Србије. Исто тако, потребно је нагласити да дугорочно повећање обима и ефикасности извоза није могуће појединачним напорима актера, већ само путем јачања координације и сарадње између њих.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ацин Сигулински, С. (2013). *Међународно пословање*. Нови Сад: Пигмалион.
- Бојат, М., Ковачевић, С. & Курушић, Д. (2021). Interdependence of Foreign Trade and the Economic Growth of Serbia. *Proceedings of the Faculty of Economics in East Sarajevo*, 23, 21-42. <http://dx.doi.org/10.7251/ZREFIS2123021B>
- Gao, G. Y., Murray, J. Y., Kotabe, M. & Lu, J. (2010). A "strategy tripod" perspective on export behaviors: Evidence from domestic and foreign firms based in an emerging economy. *Journal of International Business Studies*, 41 (3), 377-396. Преузето 24. марта 2022. са сајта https://www.researchgate.net/profile/Masaaki_Kotabe/publication/46526117_A_%27Strategy_Tripod%27_Perspective_on_Export_Behaviors_Evidence_from_Domestic_and_Foreign_Firms_Based_in_an_Emerging_Economy/links/0fcfd510b2beac08b8000000/A-Strategy-Tripod-Perspective-on-Export-Behaviors-Evidence-from-Domestic-and-Foreign-Firms-Based-in-an-Emerging-Economy.pdf
- International Trade Centre (2022). *Trade statistics for international business development*. Преузето 03. априла 2022. са сајта <https://www.trademap.org/Index.aspx>
- Козомара, Ј. (2017). *Основе међународног пословања*. Београд: Економски факултет, Центар за издавачку делатност.
- Марковић, М., Крстић, Б. & Поповић, С. (2022). Competitiveness of Agri-food Exports of the Republic of Serbia in the Covid-19 Conditions. *Economics of Agriculture*, 69 (1), 227-239. <https://doi.org/10.5937/ekoPolj2201227M>
- Параграф (2022). Закон о спољнотрговинском пословању. *Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 36/2011 - др. закон, 88/2011 и 89/2015 - др. закон. Преузето 29. марта 2022. са сајта https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_spoljnotrgovinskom_poslovanju.html
- Перић, М. & Филиповић, С. (2018). Impact of export determinants on the export sector in Republic of Serbia. *Индустрија*, 46 (2), 151-171. <https://doi.org/10.5937/industrija46-17408>
- Рајин, Д., Тошић, Ј. & Радојевић, Т. (2018). CEFTA agreement as a vehicle for economic cooperation in SEE. *Економика предузећа*, 66 (5-6), 356-370. <https://doi.org/10.5937/EKOPRE1806356R>
- Републички завод за статистику. Република Србија (2022). *Извоз и увоз, по секторима СМТК, рев. 4*. Преузето 06. априла 2022. са сајта <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Cyrl>
- Siddiqui, K. (2017). Globalisation, trade liberalisation and economic development in the developing countries: An overview. *Journal of Economics Library*, 4 (4), 514-529. Преузето 23. марта 2022. са сајта https://www.researchgate.net/publication/322907993_Globalisation_Trade_Liberalisation_and_Economic_Development_in_Developing_Countries_An_Overview
- Станојевић, Н. & Котлица, С. (2020). The impact of global trends on Serbian foreign trade. *Индустрија*, 48 (4), 81-95. <https://doi.org/10.5937/industrija48-27862>
- Sujova, A., Simanova, L., Kupcak, V., Schmidtova, J. & Lukacikova, A. (2021). Effects of Foreign Trade on the Economic Performance of Industries - Evidence from Wood Processing Industry of Czechia and Slovakia. *Economies*, 9 (4), 1-20. <https://doi.org/10.3390/economies9040180>
- Uddin, H. & Khanam, M. J. (2017). Import, Export and Economic Growth: the Case of Lower Income Country. *Journal of Business and Management*, 19 (1), 37-42. <http://dx.doi.org/10.9790/487X-1901053742>
- Влада Републике Србије (2022). *Раст индустријске производње у 2021. години за 6,3 одсто*. Преузето 01. априла 2022. са сајта <https://www.srbija.gov.rs/vest/608332/rast-industrijske-proizvodnje-u-2021-godini-za-63-odsto.php>
- Yennu, A. T. (2018). International Trade and Economic Growth in Ghana; Benefits, Constraints and Impact Article Information. *Scholar Journal of Applied Sciences and Research*, 1 (2), 18-22. Преузето 31. март 2022. са сајта <https://innovationinfo.org/articles/SJASR-2-113.pdf>

Zahonogo, P. (2016). Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. *Journal of African Trade*, 3 (1-2), 41-56. <https://doi.org/10.1016/j.joat.2017.02.001>